Journal of Interdisciplinary Cultural Studies
JICS 2025, 1: 152-179
DOI: 10.29329/almamater.2025.1286.10

1901 Tarihli Bir Derleme Çalışması: Anadolu'da Kullanılan Sözlerin Birazı

Himmet Büke[1]

Öz

Anadolu üzerine ilk folklorik ve diyalektik çalışmalar Avrupalı araştırmacılar tarafından başlatılmış; Maksimov, Kunos, Giese, Kowalski, Räsänen gibi Batılı bilim insanları bu konuda çalışmalar yapmışlardır. Yerli araştırmacıların çalışmalarını Osmanlının son dönemlerine tarihlendirmek mümkünken Cumhuriyet sonrası dönemde bu çalışmaların hız kazandığı söylenebilir. "Anadolu'da Kullanılan Sözlerin Birazı" adlı çalışma da Osmanlının son döneminde yapılmış ilgi çekici çalışmalardan biridir. Çalışmanın sahibi Hafız Hasan Hulusi 108 adet sözcüğü bölgenin gramatikal özelliklerini de vererek kayda geçmiştir. Eserin müellifi hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, eserden elde edilen söz varlığı ve dil verilerine göre çalışmanın Denizli yöresinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Hafız Hasan Hulusi Türk diline gönül vermiş, Türk dilini savunan bilinçli bir entelektüeldir. Dinî ve ilmî bilimlere hâkim olduğu, Batı dillerinden Rusça, Fransızca ve Almancayı bildiği görülür. Erken dönem diyalektoloji çalışmaları arasında ilk sırayı alacak olan bu eser müellifin "üstād-ı faziletmendimiz" dediği bir sözlükçünün talebi doğrultusunda el yazısıyla kaleme alınmıştır. Sözcükleri alfabetik sıraya göre bir deftere kaydeden Hafız Hasan Hulusi çalışmasının bir bölümünü yörenin fiil çekimlerine ayırmıştır. Çalışma şimdilik erken dönem derleme çalışmalarında küçük bir bölgenin gramer özelliklerini de barındırması yönüyle ilktir.

Anahtar kelimeler: Hafız Hasan Hulusi, derleme, halkbilimi, diyalektoloji, Anadolu.

Abstract

Initial folkloric and dialectic studies related to Anatolia were started by European scientists such as Maximov, Kunos, Giese, Kowalski and Räsänen. It is possible to date the studies by local researchers back to the final years of the Ottoman Empire and say that these studies gained momentum after the Republic. The work entitled "Some of Sayings in Anatolia" is one of the two interesting works written during the final years of the Ottoman Empire. Hafız Hasan Hulusi, the owner of the aforementioned work, recorded 108 words with grammatical characteristics of the area. We have no information on the author of the work. However, the vocabulary and language data acquired from the work show that the work had been conducted in Çal area of Denizli. Hafız Hasan Hulusi was a conscious

[1] Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, himmetbuke@mehmetakif.edu.tr

How to cite this article: Büke, H. (2025). 1901 Tarihli Bir Derleme Çalışması: Anadolu'da Kullanılan Sözlerin Birazı. In: *Journal of Interdisciplinary Cultural Studies 2:1*, 152-179.
Submitted: 24.01.2025
Accepted: 26.02.2025

This article is licensed under CC BY-NC 4.0

intellectual who set his heart on Turkish language and defended it. He apparently mastered religion and science and spoke Western languages such as Russian, French and German. The aforementioned work to rank first among the early dialectology studies was written by handwriting upon the request of a lexicographer whom the author referred to as "our merit holder master". Recording the words in a notebook in an alphabetical order, Hafız Hasan Hulusi spared a part of his work to conjugations of the area. The work remains a first among early period compilation studies for now as it also includes grammer characteristics of a small area.

Keywords: Hafız Hasan Hulusi, compilation, folklore, dialectology, Anatolia

Extended Abstract

A Compilation Work Dated 1901: Some Of The Words Used In Anatolia

The text that is the subject of the study is a manuscript written in the Ottoman Turkish alphabet, registered with the NEKTY00941 fixture number in the Turkish Manuscripts Department of the Istanbul University Rare Books Library. The work was written in 1901 by Hafiz Hasan Hulusi. There is no information about the author in the literature. However, it is understood from the short text dedicated to someone in the introduction of the work that the author is an educated person who is devoted to the Turkish language. The mekteb-i fünûn-ı harbiyye-i şâhâne, which is on the cover of the work prepared by Hafiz Hasan Hulusi, is a military school opened in 1846 during the reign of Sultan Abdülmecid. At the end of Hasan Hulusi's information on the conjugation of verbs in the region, under a short note, his signature, date, and 'pangaltı' are written. In Istanbul/Pangalti, there is one of the places that this military school used as a service building for a period. Therefore, it is certain that the author was a person of military origin, and the fact that the place of writing of the manuscript is Istanbul suggests that he served in this region for a period and collected this compilation material.

Hafiz Hasan Hulusi recorded 108 words he collected from a region in Anatolia in his work. He also gave the meanings of the words and their use in some explanations. Some of the words in the work are given only their meanings, while others are given detailed explanations with their meanings, contextual uses in sentences, local pronunciations, and even drawings for a better understanding of some of them. The author also included folkloric elements in his work by describing some traditions, beliefs, details of clothing and dress, and children's games specific to the region. On the other hand, he discussed the grammatical features and verb conjugations of this region under a separate heading. The work was created by using the data collection method in today's dialect studies, and the words in the relevant dialect were explained with their explanations and sometimes their contexts in the sentence. In addition, the fact that it also gives verb conjugations is significant in terms of preserving the linguistic data obtained in pioneering studies.

The dialects of Oghuz Turkish, which have existed in Anatolia since the 13th century, have continued to be spoken in different regions of Anatolia over the centuries. The Ottoman Empire determined the standard dialect of Turkish, which is its official language, as Istanbul Turkish and Classical Turkish Literature was formed around this dialect. Other dialect groups, on the other hand, continued their existence in this historical process, continued to be used in

different regions of Anatolia and the Balkans, and were less exposed to external factors. Turkish folklore and accordingly dialect studies started in Turkey in later periods than in Europe. Following the proclamation of the Republic, compilation activities were initiated in many parts of Anatolia with the efforts of the Language Revolution to simplify and enrich the Turkish language, the policies of the Turkish Language Research Society, and the contributions of organizations such as Turkish Hearths and People's House.

It can be stated that this work of Hafız Hasan Hulusi is among the pioneering studies of dialect studies in Turkey. The first initiators of dialect research in Turkey were 19th-century European linguists. The first study was carried out by Maksimov in 1867 and was followed by the studies of researchers such as Kunos, Giese, Kowalski, Räsänen, Hartmann, Bonelli, and Pisarev. All of the early dialectology studies were carried out by Western scientists. Studies in Turkey began with the establishment of the Turkish Language Research Society in the period after the proclamation of the Republic. The pioneer of Turkish dialects in the field of Turkology is Ahmet Caferoğlu and his studies date back to the 1940s. At the beginning of the 1900s, Necip Asım Yazıksız published his articles in the Hungarian magazine Klete Szemle, which included words from regions such as Kilis, Besni, and Erzurum. In these articles, the grammatical features of the relevant region are not emphasized, only the words specific to the region and their short meanings are given.

The work titled "Some of the Words Used in Anatolia", which is the subject of our study, is more clear, more detailed, and more methodical than Yazıksız's works by giving a detailed explanation of the words as well as their use in sentences. In addition, the fact that he also gives some grammatical features of the region brings Hafız Hasan Hulusi closer to today's dialectological studies. He has given the conjugation of the modal suffixes in the modals of declaration and design according to each person and has also shown their spelling in Latin letters. In addition, he gave the positive, negative, and question forms of verb conjugations and briefly explained some of them. Hafiz Hasan Hulusi paid attention to phonetic features in the spelling of words and used special signs to indicate the distinctions of some sounds. At the beginning of the work, the author showed these sounds and the special signs he used for these sounds under the heading of pronouncements, and in this respect, it is seen that attention is paid to phonetic features in the work. Therefore, it can be stated that this work is the first study prepared by a Turkish researcher according to modern criteria in terms of methodology in Turkish dialect studies.

It is not clear where Hafiz Hasan Hulusi compiled this linguistic material. He does not mention the name of this region anywhere in the work, but in a few places, he compares this region with Aydın province. On the other hand, the linguistic data, some specific words, and the features in the verb conjugations in the work show that the region subject to the study is Denizli. This situation is also explained in the conclusion section of the study with its justifications. This original work, which has not been the subject of any study and has not been introduced before, will be introduced to the relevant field of science with this study.

Giriş

Ağız en temel anlamıyla bir dilin içerisindeki farklı konuşma biçimleri olarak tanımlanabilir. *Türkçe Sözlük*'te (URL- 1): "Belli yerleşim bölgelerine özgü, yazı dili hâline gelmemiş dil; diyalekt." olarak açıklanan ağız terimi Korkmaz (1992:4) tarafından: "Bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla biribirinden azçok ayrılan konuşma biçimleri." şeklinde tanımlanmıştır. Bunların dışında ağız teriminin ne olduğuna yönelik çeşitli tanımlar (Banguoğlu, 1986: 11; Ergin, 1998: 10; Topaloğlu, 1989: 81; Yıldırım, 2002: 136) bulunmakla birlikte en kapsayıcı ve tanımlayıcı olanı Demir (2002: 114) tarafından yapılmıştır:

> Aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile dost çevresinde, iş yerlerinde; okur yazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir.

Standart dilin esas alındığı ağıza göre daha sınırlı bir bölgede, daha az kişi tarafından konuşulan ağızlar standart dil kadar etkileşime açık değildir. Bu 'muhafazakâr' tutum ağızlardaki söz varlığının uzun yüzyıllar değişmeden korunmasını ve bazı sözcüklerin yüzyıllarca yaşamasını, aktarılmasını sağlamıştır. Bu yönüyle ağızlar art zamanlı dil çalışmalarında başvurulacak öncelikli kaynaklar hâline gelmektedir. Türk dilindeki ağız ve lehçeler hakkındaki ilk bilgileri Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Divanü Lügati't- Türk* adlı eserden öğrenmekteyiz. Oğuz lehçesinin Anadolu'da konuşma dili olarak kullanılmasını takiben 13. yüzyılda bir yazı dili hâline gelmesiyle bu lehçenin söz varlığı da takip edilebilir hâle gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan bazı eserlerde ağız özelliklerinin eserlere yansımış olduğu bilinmektedir. Bu dönemde telif ve tercüme eserler yazan müellifler standart bir yazı dili oluşturulamadığı için kendi bildiği ağzı az da olsa eserlerinde kullanmıştır. Diğer taraftan Anadolu'ya gelen Oğuzların farklı boylardan oluşması da ağız konusunun bir başka boyutudur. Boyların kendilerine özgü ağızları olup olmadığı Korkmaz (1971), Karahan (2006), Gülsevin (2010) gibi araştırmacılar tarafından ele alınan ve tartışılan bir başka konudur.

Ağız çalışmaları önce Batı bilim dünyasında başlamış olup Almanlar ve Fransızlar bu işin öncüleri olmuşlardır. Almanlar 1876 yılında "Alman Dil Atlası", Fransızlar 1902 yılında "Fransız Dil Atlası" yayınlamaya başlarlar (Adıgüzel, 2013: 388). Anadolu'daki Türkçe ile ilgili ilk çalışmalar genellikle devletin başkenti ve kültür merkezi İstanbul ile sınırlı kalmış olup genel itibarıyla yabancıların işini kolaylaştırarak iletişim kurmalarını sağlayacak sözcük, kalıp ifadeler ve cümleleri içeren eserlerdir. İnce ve Akça (2017), Yağmur (2014 ve 2016) ve Özer'in (2021) çalışmaları yabancıların Latin harfli Türkçe malzemeleri topladıkları bu eserler hakkında bilgiler vermektedir. Anadolu'da kullanılan yerel konuşma biçimlerini esas alan ilk çalışma ise 1867 tarihli *"Opıt izsledovaniya tyurskih dialektov v Hudavendigyare i Karamanii"* eser olup Maksimov tarafından yazılmıştır. İ. Kunos, Giese, Kowalski, Räsänen, Hartmann, Bonelli, Pisarev gibi Batılı ilim insanları Anadolu ağızları hakkında çeşitli yayınlar yapmışlardır. Halk bilimi alanıyla başlayan derleme çalışmaları 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük bir hız kazanmış, 20. yüzyıldan 21. yüzyıla geçişte ise, tamamen kurumlaşmış, "evrenselleşmiş" ve dünya kültürlerine önemli katkılar yapabilecek bir seviyeye ulaşmıştır (Ekici, 2004: 14). Türkiye Türkçesi ile ilgili ilk çalışmalar yabancılar tarafından yapılmış, Türk ilim insanlarının çalışmaları bunlardan sonraki dönemlerde başlamıştır. Korkmaz'a göre (2000:7) Türkiye'de ilk kez halk ağızlarından söz derleme işini o zamanki Maarif Bakanlığının Hars müdürlüğünü yapan Besim Atalay

başlatmıştır. Daha sonra Dil Encümeninin yürüttüğü derleme çalışmaları 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasıyla hız kazanmış ve Dil Devrimi sürecinde bu çalışmalar başlıca konulardan biri hâline gelmiştir. Dilde sadeleşme ve öze dönüş politikalarının bizzat devlet eliyle ve Atatürk'ün talimatlarıyla yürütüldüğü bu dönemde Anadolu'nun her yerinden öğretmenler, memurlar ve uzman kişiler vasıtasıyla sözcükler derlenmiştir. 1933-1935 yılları arasında derlenen ve 153.504 fişe dayanan *"Derleme Dergisi"* 1939-1957 yılları arasında beş cilt hâlinde yayınlanmıştır (Korkmaz, 2000: 9).

Anadolu ağızlarının Türkiye Türkolojisi tarafından ele alınması Ahmet Caferoğlu ile başlatılır. Caferoğlu 1940 yılında yayınladığı *"Anadolu Diyalektolojisi Üzerine Malzeme I"* adlı eseri Anadolu ağızları üzerinde yapılmış ilk ciddi derleme çalışması olarak kabul edilir. Türkoloji'de 1940 öncesi yabancı araştırmacıların derleme çalışmaları, 1940 sonrası ise Türk araştırmacıların derleme çalışmaları olarak tasnif edilir. Caferoğlu devam eden çalışmalarında Anadolu'nun Balıkesir, Manisa, Afyonkarahisar, Isparta, Aydın, İzmir, Burdur, Antalya, Denizli, Kayseri, Gaziantep, Yozgat, Kırşehir, Ordu, Giresun, Trabzon gibi 23 ayrı bölgeden dil malzemesi toplamış ve 11 ciltlik bir külliyat ortaya koymuştur. Bu zengin dil malzemelerini içeren Caferoğlu'nun metinleri Anadolu diyalektolojisinin en önemli verileri olarak her zaman başvurulan ana kaynakların başında yer almaya devam etmektedir (Akar, 2006: 39). Caferoğlu öncesi halk ağzına yönelik çalışmalardan ziyade halk kültürü sözlü ürünlerinin derlenme çalışmaları göze çarpar. 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesiyle hız ve resmiyet kazanan Türkçülük hareketleri, en önemli varlık alanlarından biri olarak "folklor" disiplininin sözel ürünleri olan "halk edebiyatı"nı görmüş ve kültürel Türkçülük faaliyetlerinin temelinde halkın kültürünü gören bir paradigmayı yerleştirmişti (Oğuz, 2008: 23). 1940'tan sonra Türkiye Türkolojisinde Anadolu ve Rumeli ağızları üzerine yapılan çalışmalar artarak devam etmiş, bu konuda pek çok yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmış; kitap, makale ve bildiriler yayınlanmıştır. Bu kapsamlı çalışmalar Gülensoy ve Alkaya (2011), Asıl (2021), Erenbaş Pehlivan (2023) gibi araştırmacılar tarafından bibliyografya temelli yayınlarda bir araya getirilmiştir.

"Anadolu'da Kullanılan Sözlerin Birazı" Adlı Çalışma Hakkında Genel Bilgiler

Bu eser bugün İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümünde NEKTY00941 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Kitabın sırt kısmında ayrıca T 941 numarası yer almaktadır. Eserin yazarı Hafız Hasan Hulusi olup yazım tarihi H. 1319/M. 1901'dir. Eser 114 varak, sayfa ölçüleri 155×42 mm.'dir. Rika yazı türüyle el yazısıyla yazılmış olan eserde sayfalardaki satır sayısı düzensizdir. İnternet üzerinden genel erişime açılan esere http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty00941.pdf bağlantısından ulaşım sağlanmaktadır.

Eserin kapağının üst kısmında süslü nesihle "mürettibi ḥāfıẓ ḥasan ḫulūsī" yazısı yer alır. Bunun altında bir tuğra onun altında da kabartma biçiminde "mekteb-i fünūn-ı ḥarbiyye-i şāhāne" bu yazının altında ise eserin adı olan "anadoluda ḳullanılan sözleriñ birazı" yazısı bulunmaktadır. En altta ise eserin yazılma tarihi olan H. 1319 tarihi vardır. Kapaktan sonraki ilk sayfada "edebiyat kütüphanesi 941" ve "anadoluda ḳullanılan sözleriñ birazı" yazmakta olup bunların altında yeni harfli "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi" kaşesi vardır.

Eserin 2a varağında "żammeler" başlığı altında "żamme-i memdūde, żamme-i maḳṣūre, żamme-i mefḫame ve żamme-i mebsūṭe"ye karşılık gelen ünlüler gösterilmiş, bunlarla beraber "kesre'-i ṣaḳīle" nin gösterildiği Kiril harfleri verilmiştir. Fiillerle ilgili örneklerin 38. sayfadan itibaren başladığı ve derlenen sözcüklerin alfabetik olarak verildiği belirtilmiştir. 2b varağında ise müellifin "başlangıç" başlığı altında "ḥ. ḫulūsī" imzasıyla "üstād-ı faẓiletmendimiz" olarak hitap ettiği bir şahsa yazdığı 16 satırlık bir yazı bulunmaktadır. Besmele ile başlayan bu yazının sol üst köşesinde eski harflerle üzerinde "dār'ül-fünūn edebiyāt fākültesi kütüphānesi" yazan bir mühür vardır. Eserin bundan sonraki kısımları sayfaları numaralanmış bir şekilde alfabetik olarak yazılmış sözcükleri içerir.

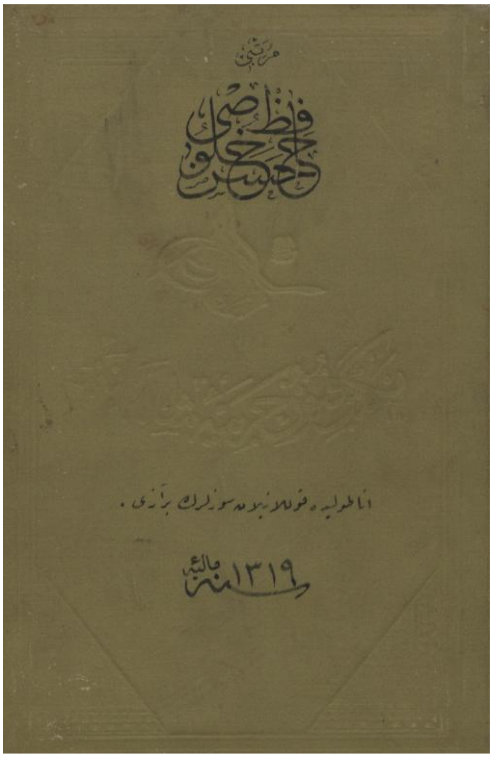

Fotoğraf- 1: Kitabın Kapağı

Müellif Hafız Hasan Hulusi 103 sözcük kaydetmiş bunlardan "oysa/oysan, dikelmek/dinelmek, kızıl is/yanar günler, yumak/yunmak" sözcüklerinin ikili biçimlerini "kendir" sözcüğünün de "çötene" kullanımını vermiştir. Bu sözcükler de dahil edildiğinde 108 sözcüğün bu bölge ağzından derlendiği görülür. Bu çalışmayı orijinal kılan yönlerden biri ise müellifin 38. sayfadan itibaren kip eklerini bildirme ve tasarlama kipleri olarak ayırarak her bir şahsa göre fiil çekimlerini vermesidir. Fiil çekimlerinin olumlu, olumsuz ve soru biçimlerinin de çekimlerini vermiş, bunlardan bazılarını kısaca açıklamıştır. Hafız Hasan Hulusi'nin çalışması Türk bir araştırmacı tarafından hem yerel kaynaklardan doğrudan sözcük derleme hem de yöre ağzının gramer özelliklerini vermesi yönüyle diyalektoloji çalışmalarında bir ilki teşkil etmektedir.

Korkmaz'ın (1976: 143) "yabancı araştırmacılar dönemi" olarak nitelendirdiği 1940 öncesi dönemde Türk araştırmacıların çalışmaları istisnai durum oluşturmaktadır. 1942 yılında Sadeddin Buluç tarafından hazırlanan *"Anadolu Ağızları Bibliyografyası"* adlı çalışma o tarihe kadar yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan ağız çalışmaları hakkında derli toplu bir

kaynakça niteliğindedir. Bu bibliyografyada Türk araştırmacılar tarafından yapılan en erken çalışma Balhasanoğlu ve Balkanoğlu müstear isimleriyle yazılmış: Balkanoğlu, Dialecte turc de Kilis, KSz. (1902), III, s. 261-273., Balkanoğlu, Dialecte de Behesni, KSz. (1903), IV, 1., Balhassanoğlu, Dialecte turc d'Erzerum, KSz. (1904), V, 1. s. 126-130. adlı yazılardır. Balhasanoğlu ve Balkanoğlu isimlerini kullanan bu Türk araştırmacı İstanbul Darülfünununda Türkoloji bölümünü kuran ve Türk Dili Tarihi kürsüsünün ilk profesörü kabul edilen Necip Asım Yazıksız'dır (Böler, 2009: 199). Yazıksız'ın bu çalışmalarından sonra Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte farklı bölgelerle ilgili yazılmış Ergun (1926), Bahadırlıoğlu (1927), Fındıkoğlu (1928), Avni (1928), Aksoy (1933) gibi folklorik ve diyalektolojik çalışmalar ilkler arasındadır. Görüldüğü üzere Osmanlı dönemi diyalektoloji çalışmalarının ilkini 1902, 1903, 1904 yıllarında Necip Asım Yazıksız'ın kaleme aldığı söylenebilir. Bir diğer bibliyografya çalışma ise Kayahan Erimer tarafından 1970 yılında *"Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi"* adıyla yayınlanan çalışmadır. Tuncer Gülensoy da 1981 yılında *"Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası"* adlı eseri yayınlamıştır. Gerek Buluç'un gerek Erimer'in ve gerekse Gülensoy'un bibliyografya denemelerinde Hafız Hasan Hulusi tarafından 1901 yılında yapılan bu derleme ve gramer çalışması bulunmamaktadır.

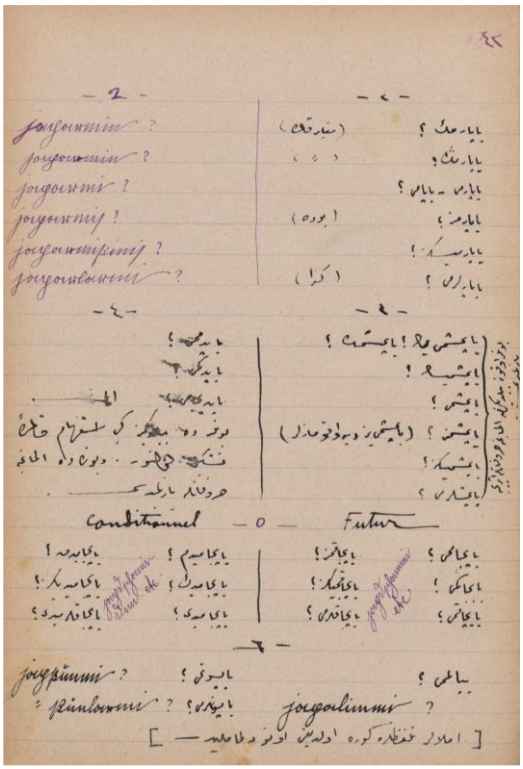

Fotoğraf- 2: Eserin Gramer Çalışmasıyla İlgili 42. Sayfası

Müellifin Kimliği

"Anadolu'da Kullanılan Sözlerin Birazı" adlı çalışmayı hazırlayan Hafız Hasan Hulusi hakkında maalesef çok sınırlı bilgi vardır. Osmanlı Arşivleri uzmanı, tarihle ilgili yazılar yazan Sinan Çuluk söz konusu eserle ilgili yazdığı bir yazısında onun meşhur talik üstadı Hattat Hulusi Efendi olabileceğini zannetmiş fakat metnin çok kötü yazısını dikkate alarak bu düşüncesinden

vazgeçtiğini ifade etmiştir (URL- 2). Hafız Hasan Hulusi hakkında tek bilgi kaynağı yine onun eseridir. Hem eserin giriş kısmında kendi imzasıyla kaleme aldığı yazı hem de eserin genelinde izlediği metod onun hakkında fikir sahibi olmayı sağlayan unsurlardır.

Eserin giriş bölümüdeki yazıda Hafız Hasan Hulusi bu çalışmayı "üstād-ı faẓiletmendimiz" dediği bir şahsın isteği üzerine hazırladığını belirtir. Müellif birkaç yıllık okumanın verdiği istek ve üstad dediği bu kişinin emri üzerine böyle bir işe girişmiştir. Üstad dediği bu şahsın devam eden cümlelerden anlaşıldığı üzere bir "lüġatnüvis" olabileceği akla gelmektedir. Müellif Anadolu'dan derlediği bu sözcükleri muhtemelen görev gereği bulunduğu bir bölgeden derlemiş olmalıdır. Üstad denilen kişinin bu doğrultuda bir isteği olması, Hafız Hasan Hulusi'ye böyle bir görev vermiş olması o kişinin dil üzerine çalışan, sözlükçülükle uğraşan biri olması gerektiğini gösterir. Bu yörenin neresi olduğuna dair görüşler eserdeki sözcük ve açıklamalardan yola çıkarak ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

Hafız Hasan Hulusi tam bir Türkçe sevdalısıdır denilebilir. Giriş yazısında "Türkçemize hiçbir vaḳit ölmüş gözüyle baḳanlardan olmadım, olamam da" ifadesi onun bu konudaki hassasiyetini gösteren en önemli delildir. O Türkçenin "ana-ata dili" olduğunun bilincinde olan bir Türkçe savunucusudur. Yazısında; Türkçe sözcüklerin kullanılmadığını, günden güne unutulduğunu yazarken millî bir bilinç göstergesiyle İslam'ı yeryüzünde yaşatmak için en çok çalışan millet olan Türklerin dilinin de iyi bir durumda olmasını istemektedir. Diğer taraftan günden güne dilimizin kullanılmamasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmiş, bu durumdan ne kadar çok üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Hafız Hasan Hulusi tam anlamıyla Türkçe bilincine sahip, Türkçenin daha iyi yerlerde olmasını savunan, dilinin gücünün farkında olan biridir. Türkçenin rezil ve zelil olmasına asla gönlü razı olmamakla beraber, dili daha iyi yerlere taşımak adına azimle çalışan bir vatansever olduğu anlaşılmaktadır. "Hafız" ünvanını kullanması onun hafız olduğunu ve dinî bir eğitim aldığını göstermektedir. Derlediği sözcüklerin yanına Kiril harfli yazılışlarını ve bazı sözcüklerin Fransızcasını yazması; fiil çekimlerinde Latin harflerini -onun ifadesiyle Almanca hurufât- kullanması onun iyi yetişmiş biri olduğunu kanıtlar. Bu özellikleri onun hem dinî hem de ilmî bilgilere sahip olduğunu; Fransızca kesin olmakla birlikte Rusça ve Almanca gibi dilleri bildiğini gösterir. Hafız Hasan Hulusi bölge ağzından sözcükleri aldığı eğitimin bilincinde olarak kayda geçmiş olup bugün ağız araştırmalarındaki metodları da kullanmıştır. Bazı sözcüklerin daha iyi anlaşılabilmesi için örnek cümleler kullanmış, yöre ağzındaki telaffuzunu vermiş hatta bazı sözcükler için küçük çizimler yapmıştır. Bu defterin kapağında bulunan "mekteb-i fünūn-ı ḥarbiyye-i şāhāne" 1846 yılında Sultan Abdülmecid döneminde açılan bir askerî okuldur. Hasan Hulusi'nin bölgeye dair verdiği fiil çekimleri bilgisinin sonuna kısa bir not; notun altında imza, tarih ve "pangaltı" yazmaktadır. İstanbul/Pangaltı bu askerî okulun bir dönem hizmet binası olarak kullandığı yerlerden biridir. Dolayısıyla müellifin asker kökenli biri olduğu kesin olup defterin yazılış yerinin İstanbul olması onun bir dönem bu bölgede görev yaptığı ve bu derleme malzemesini topladığını göstermektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak Hafız Hasan Hulusi'nin bu çalışmayı Türkçeye hizmet maksadıyla ve bilinçli bir saha araştırmacısı gözüyle yapan bir askerî okul mensubu olduğu söylenebilir.

Müellifin Derleme Yöntemi ve Hazırladığı Gramer

Eserin müellifi Hafız Hasan Hulusi adını belirtmediği yöreden toplam 108 sözcüğü derlemiştir. Bu sözcükleri alfabetik sıra ile vermiş ve her bir sözcüğün açıklamasını yapmıştır. Peltek se (ث), zel (ذ), ayın (ع) gibi Türkçe sözcüklerde bulunmayan örnekler vermemiş bu sayfaları boş bırakmıştır. Eserde 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57,58, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 114 ve 115. sayfalar boş bırakılmış, 92 ve 95. sayfalarda ve harfleri ile sözcük başlamayacağı belirtilerek sehven yazıldığı ifade edilmiştir. Müellif her bir sözcüğü yazdıktan hemen sonra bu sözcüğün Kiril harfli yazımını vermiştir. Bazı sözcüklerin açıklamasını verirken o sözcüğün daha iyi anlaşılmasını sağlamak adına cümle içinde nasıl kullanıldığını yani bağlamını göstermiştir: "meṣelā aḥmed nerede? [(telaffuẓu: amad nerde?) - 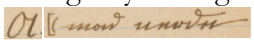 sūʾāline cevāben annacdan gelüp-batı! derler ki ḳarşı alın açığı) dan gelmek ḥalinde bulunduġunu bildirir bir edātdır." (sf.5) bk. benillemek, çanak, süd, kaytarmak, hindi vd. Müellif bazı sözcüklerin hem açıklamasını yapmış hem de küçük çizimler yapmıştır: ḳanad: ḳañlı arabālarında ṣāman ṭaşınacaġı zamān üzerine ḳıldan maʿmūl bir geri (bu maddeye baḳ) denen kilim ḳoymaḳ için şeklinde merdīven; gümlü: bizim çömlek dediğimiz ḳaptır ki gümlü derler. vd. cavabir = Fr. amande, uyku = Fr. dodo, sayacak = Fr. le tripod gibi kimi sözcüklerin açıklamasında Fransızcalarını da yazmıştır. Hasan Hulusi sözcüklerin yazımında fonetik özelliklere de dikkat etmiş, bazı seslerin ayrımlarını belirtmek için özel işaretler kullanmıştır. Çalışmanın başında zammeler başlığı altında bu sesleri göstermiştir:

żamme-i memdūde	ۇ	ou
żamme-i maḳṣūre	ۆ	u
żamme-i mefẖame	ۆ	o
żamme-i mebsūṭe	ۋ	eu

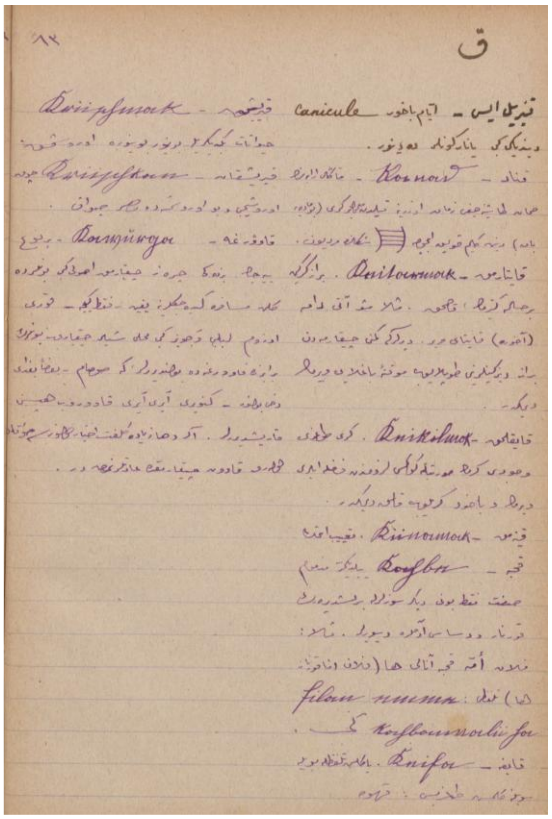

Fotoğraf- 3: Eserin 72. Sayfasında Derlenmiş Sözcük Örnekleri

Hafız Hasan Hulusi'nin bu çalışmasını önemli kılan özelliklerden biri de yöre ağzında kullanılan kiplerin çekimlerini vermesidir. 38. sayfadan 44. sayfanın başına kadar süren bu gramer verileri çalışmayı bir sözcük derleme işi olmaktan çıkarmış ve dönemi itibarıyla orijinal bir özellik katmıştır. Bu kısımda bildirme ve tasarlama kiplerinin tüm çekimleri ele alınmış, bunların olumlu, olumsuz ve soru biçimleri de gösterilmiştir. Diğer taraftan kiplerin çekimlerinin olumlu ve olumsuz biçimleri el yazısı Latin harfleri ile verilmiştir. Müellif bunları 'Almanca hurufat' olarak nitelendirmiştir.

Sonuç

Hafız Hasan Hulusi'nin 1901 yılında yaptığı bu derleme ve kısa gramer çalışmasında toplam 108 adet sözcük ele alınmıştır. Hasan Hulusi bu sözcükleri Anadolu'nun hangi yöresinden topladığını çalışmanın hiçbir yerinde belirtmemiş sadece "burada, ora, oralılar, orada" gibi ifadeler vermekle yetinmiştir: "bildiğimiz maʿnāya söz ise de burada ṣıfat olaraḳ ḳullanılır", "burada incire ṭatlı denildiği gibi aydın ṭaraflarında", "çārşāf veyāḫūd oraʿādetince yalñız baş örtüsü", "z̄āten oralılar yerli yerine fiʿilleri söylemezler", "orada kenevīre kendir dendiği gibi bu şehir ṭaraflarında" gibi. Hasan Hulus'nin derlediği sözcüklerden ve bu sözcüklerin bazılarının içerik bilgilerinden hareketle derleme yapılan bölgenin Güneybatı Anadolu olduğu söylenebilir. Sözcüklerden hareketle bölgede tarım ve hayvancılıkla meşgul olunduğu anlaşılmaktadır. Tarım ürünlerinden bazılarına ayrıca adlar verilmesi bize bazı

ipuçları sunmaktadır. "neferne" sözcüğü bunlardan biri olup üzümün ikinci kez hasatından elde edilen küçük taneli üzüme denildiği aktarılır. Bir diğer sözcük ise "tatlı" sözcüğüdür. Bu sözcük maddesinde incire "tatlı", Aydın taraflarında ise "balargın" denildiği aktarılmaktadır. Yine "camız" maddesinde bu hayvana Aydın ve civarında "dombay" denildiğini söyler. Bu ifadelerden hareketle derleme yapılan bölgenin en azından Aydın Merkez ilçe olmadığı bellidir. Çünkü müellif bir bakıma kendi bulunduğu bölge ile Aydın ilini birkaç defa kıyaslamıştır. Diğer taraftan müellif Güneybatı Anadolu ağızlarında görülen bir şimdiki zaman yapısı olan {-I batı}'dan bahsederken bunun -batır biçiminde kullanıldığını da söyler. Bu yapı Aydın ve yöresi ağızlarında şimdiki zaman kavramını ifade etmek için kullanılan yapılardan biri olup asıl fiile getirilen {-Ip} zarf-fiil eki ile geniş zaman çekimindeki yat- yardımcı fiilinin birleşmesi sonucunda oluşur (Yapıcı, 2022: 251). Güneybatı ağızlarında şimdiki zaman gösteriminde kullanılan bu yapı hakkında müellif bunun bir edat olduğunu ve şahsa göre çekimlerinin bulunduğunu belirtir. Bu yapı bugün Muğla/Merkez, Bodrum, Yatağan, Milas, Kavaklıdere, Ula, Marmaris'in bir bölümünde görülür (Akar, 2013: 30). Ayrıca Denizli/Çal ilçesi Hançalar, Akkent, Yukarıseyit, Mahmutgazi mahallerinde de bu yapı bulunur (Kayılan, 2018: 66). Yine Denizli'nin Tavas ve Kale ilçelerinde ve Acıpayam ağzında bu çekimin "- bâ, -p batı, -p bârı, -p batır, -p bata, -y batır" şekilleri karşımıza çıkmaktadır (Biray, 2007:6). Diğer taraftan Aydın ve yöresi ağızlarında bu ekin olumsuz şekli bulunmamakla birlikte olumlu şekli de yalnızca üçüncü teklik ve çokluk şahıs çekiminde görülür (Kısa, 2018: 47). Yardımcı fiille oluşturulan bu şimdiki zaman eki şu halde sadece Aydın, Denizli ve Muğla ağızlarında görülmektedir. Akar (2006:304) pek çok tarihî ve çağdaş Türk lehçesinde kullanılan bu yapının Menteşe Bölgesi Ağızları olarak ifade ettiği Denizli, Muğla ve Aydın yöresi ağızlarında işlek biçimde kullanılmasını diğer ağız gruplarına göre en önemli yapı farklılıklarından biri ve Hazar ötesi tarihî formları koruması bakımından önemli olduğunu ifade eder. Hafız Hasan Hulusi'nin çalışmasında derlenen sözcüklerin büyük kısmı bugünkü Derleme Sözlüğü'nde yer almaktadır. Diğer taraftan Derleme Sözlüğü'ndeki bazı sözcüklerin bölge gösterimlerinde eksiklikler olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. "şöngülle, otı, ağzım, emşek, ters evi, dilerler, dürülge, tayfal, yelse-" gibi sözcükler Derleme Sözlüğü'nde yer almaz. Fakat "tayfal-" fiili "dayfal-: Bulantı duymak, bayılma derecesine gelmek, bayılmak"*;* "emşek" sözcüğü "meşek: Yassı taşla oynanan kaydırak oyunu"; "ters evi" sözcüğü "tersefe: Kağnıda gübre taşımaya yarayan sandık"; dürülge sözcüğü "dürülgen: lahana"; "yelse-" fiili "yelsimek [yelpümek -1]: Hava alarak bozulmak, bayatlamak" biçimlerinde Derleme Sözlüğü'nde yer alır. "kırışkan" sözcüğü ise yer almakla beraber anlamı farklıdır. "öngülle, ina, benille-, pürgü, cavabir, yöneççe, tersefe, cuncuk-" sözcükleri ise sadece Denizli'nin Çal ilçesi olarak Derleme Sözlüğü'ne kaydedilmiştir. Çalışmadaki incir anlamında kullanılan "tatlı" sözcüğü Denizli/Honaz ilçesinde; "datlı" biçiminin ise Çal-Belevi'nde kullanıldığı gösterilmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında gerek gramere gerekse söz varlığına ilişkin veriler bu Türkiye Diyalektolojisi açısından öncü çalışmanın Denizli yöresinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Necip Asım Yazıksız'ın 1902 yılında Kilis ağzı üzerine yaptığı Keleti Szemle'de yayınlanan çalışmadan farklı olarak Hafız Hasan Hulusi çalışmasında sözcüklerin cümle içerisinde kullanımlarını da vererek bağlamı gözeten bir derleme yapmıştır. Ayrıca çalışmada verilen kısa gramer çalışması da bu eseri ayrıca önemli kılmaktadır. Hafız Hasan Hulusi aynı zamanda yöre folkloruna ilişkin birtakım bilgileri de aktarmaktadır: "emşek" adlı çocuk oyunu, "pürgü" nün ak ve kara olmasının sosyal bir ayrıma işaret etmesi, "tenge, çelme, sıkma" gibi yöresel giyim-kuşama dair bilgi vermesi, incire adıyla hitap edilmesinin uğursuzluğuna inanılması, "kavurga" maddesinde misafir ağırlama geleneği, "kölle" sözcüğünde hem yöresel bir yiyeceği hem de bu yiyecek bağlamından oluşan adak

adama adetiyle birlikte anlatması gibi. Bu eser hem ağız malzemelerini doğru bir yönetemle derlemesi, hem gramatikal unsurları ayrıca bir başlık halinde sunması ve halkbilimine katkı sunacak ögeleri barındırması yönüyle kıymeti haiz olduğu görülür. Çalışmanın ağız ve folklor araştırmaları bakımından Türk bir araştırmacı tarafından erken sayılabilecek bir dönemde yapılması, çalışmada uygulanan metodun modern ağız araştırmalarıyla benzer yapıda olması onu önemli bir eser haline getirmektedir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Batılı araştırmacılara paralel olarak yerli araştırmacıların da Anadolu'nun kültürel ve dil malzemesine ilgi gösterdiği, bu malzemenin tespiti ve kayda geçirilmesi noktasında bazı çalışmalar yaptığı görülmüştür.

EK: Hafız Hasan Hulusi'nin "Anadolu'da Kullanılan Sözlerin Birazı" adlı çalışmasının çeviriyazısı

kapak sayfası

mürettibi ḥāfıẓ ḥasan ḫulūsī

tuğra

mekteb-i fünūn-ı ḥarbiyye-i şāhāne

anadoluda ḳullanılan sözleriñ birazı

sene 1319

1b

edebiyāt kütüpḫānesi

anadoluda ḳullanılan sözleriñ birazı

2a

żammeler:

żamme-i memdūde	ۇ	ou
żamme-i maḳṣūre	ۆ	u
żamme-i mefḫame	ۈ	o
żamme-i mebsūṭe	ۋ	eu

kesreʾ-i ṣaḳīle 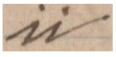 ile gösterilmiştir

fiʿlān numūnesi otuz sekizinci ṣaḥīfeden başlamışdır. ve kelimāt-ı sāʾirede yalñız başladığı ḥarfe ʿāʾid ṣaḥīfeye yazılaraḳ – maʿ ateʾessüf – ḥurūf-ı hecā üzerine tezyīne muvaffaḳ olundu.

2b

(1) bismillaḥirraḥmanirraḥim

(2) başlanġıç

(3) birḳaç yıllıḳ oḳumanıñ verdiği bir istekle ve siz üstād-ı faẓiletmendimiziñ emirlerine (4) imtiṣāl maḳṣadıyla ṭoplayabildiğim şu sözleri -böyle yañlışlıḳlarıyla yañlış yazılış (5) ve añlatışlarıyla- taḳdīme cürʾet ettigimden muʾaḫeze buyrulmam ṣanırım: (6) şu ufacıḳ işin bile bu ḳadar güç olması lüġatnüvisliğiñ eñ güç bir sanat (7) oldugunu bendeñize ne güzel gösterdi. bundan birkaç yıl evvel bir arkadaşımla türkçemiz, ana-ata (8) dilimiz sevgili türkçemiz içün edilen bir muṣāḥabede: türkçemiziñ büsbütün ölmüş bir dil oldugunu (9) bunu diriltmege çalışmaḳ da bir mezār başında aġlamaḳ ḳadar fāʾidesiz olduġunu... añlattıġı zamān (10) o sözler bayaġı ḳafama girer gibi olmuştu; aman, ḫāyır!.. türkçemize hiçbir vaḳit ölmüş gözüyle baḳanlardan (11) olmadım, olamam da... türkçemiz daḥa ölmemiş, belki silsileʾ-i kelimāt ḳorḳunç bir vebāya (12) ṭutulmuş gibi, günden güne kökü ḳurumakta... ʿarap dili "lisān-ı şerʿī" miz ise (13) bu şeriʿati yeryüzünde yaşatmaġa eñ çoḳ çalışan türkleriñ dili niçin iyi olmasın?!. (14) hem ana ata dili… yuḳarıda dedigim gibi bendeñiz sevgili dilimiziñ günden güne -ḳullanmamazlıḳ (15) ḥastalıġından- bittigini görerek acıyorum. bundan ötürü bıraḳacak yerde gittikçe istegim artıyor. (16) şu sözleri yazışımdan bu meydānda -ḥāşā!- at oynatmaḳ istedigim degil ancaḳ ṣırası (17) geldi de yazıldı. bunları büyüklerimize, siz üstādlarımıza bıraḳaraḳ boynumuzun borcu olan "pādişāhım (18) çoḳ yaşa!" duʿāsıyla şu başlanġıcı bitiririm.

(19) ḥ. ḥulūsī

1.sayfa:

annaç - 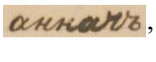 , 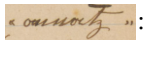 : alnıñ ʿāmiyāne, muḥarrefī olan an ile açığı sözünden mürekkeb (alın açığı) olup ḳarşı maʿnāsına müstaʿmeldir. annacıñdan geliyor. gibi.

emenmek - : emek vermek emek ṣarf etmek demek olup (filān yere ḳadar emendim) denip maḥall-i mezkūra ḳadar giderek boşuna dönmek maʿnāsınadır.

aşmaḳ - 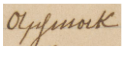 : bildigimiz aşmaḳ; daġ aşmaḳ; ġurūba inmek; gün aşdı.

ergen - 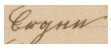 : ḳızılcıḳ (meyvesidir).

ebermek - 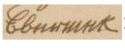 : getirmek.

arıtmaḳ ve arınmaḳ 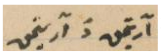 : taṭhīr ve taṭahhur (yalñız maddesi)

engücü 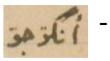 - 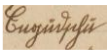 : eñ nihāyet maʿnāsına olsa gerek: meṣelā [engücü esker (ʿasker) oluceñ (olacaksın) ne ġaçıyoñ (ḳaçıyorsun)] diye bir firārīye diyor.

öngülle - öyle: öngülle yapma.

şöngülle 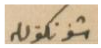 - şöyle: şöngülle etme.

aḫır [aḫur] 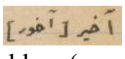 - 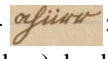 : maʿlūm ḥayvānāta maḫṣūṣ maḥalden başḳā; yine ḥayvānātı ṣulamaġa maḫṣūṣ yalaḳlara (ṣavaḳlara) da aḫur derler.

oñarmaḳ 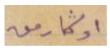 - : bozuḳ bir şeyʾi taʿmīr etmek, düzeltmek. ḥāl-i intiẓāma ḳoymaḳ demek olur. iḥtimāl ki arma maʿnāsına onġun sözü de bu maṣdardan müştaḳ olsa gerekdir; çünkü o da düzeltilmiş oñarılmış, oñmuş direk olan onġun ismiyle mevsūmdur.

otı - - bir edāt olup 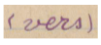 doġru, üzeri maʿnāsına ḳullanılır. aḳşām otı: aḳşām üzeri, aḳşāma doġru maʿnāsınadır.

aġzım - - bir aġzım: bir loḳma

is - : bildigimiz dumandan ḥāṣıl olan siyāhlıġa is ve ʾel'ān tütmekte bulunan dumana da is derler ki (ḳızıl is) taʿbīri buradan gelir: çünkü yazın ḥarāretden arāżīde ʿādetā bir ihtizāz bir şeyʾ çıḳtığı görünür gibi olur.

ina - - bizim a, aña edāt-ı taʿaccüb maḳāmında ḳullanılır ve ana yaḥūd çoḳ mūcib-i taʿaccüb olduġuna göre nihāyetdeki nūnu -fetḥā olaraḳ- uzun veyā ḳışa telaffuẓ ederler. baʿżen nūnı teşdīd de ederler.

edik - - çocuḳlarıñ yaʿnī küçükleriñ - bizim pātik dememiz kabīlinden – giydikleri ḳunduralara 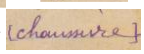 da ıṭlāḳ olunur.

2

ayġıd - 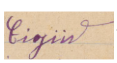 - kesreʾ-i ṣaḳīle ile [ẕaten anuñ içün iki ye ile yazılmışdır] ālāt ve edevāt maʿnāsına meṣelā: ṭaşçı ayġıdı denince ṭaşçı avādānlıġı ālāt ve edevātı añlaşılır.

ünlemek 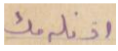 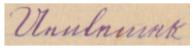 birini bağıraraḳ - az veyā çoḳ sadā ile – çağırmaḳ.

ünlü - meşhūr nāmlı.

oysa - yāḫūd - **oysan** - şüphesiz, belki bi'ṭ-ṭabiʿ maʿnāsına bir ḳayd meṣelā birisiniñ filān yerden gelmesine intiẓār olunup onlar da filān saʿatte ḥareket muḳarrer olsa: aḥmed filān yerden çıḳdı mı ki? yaʿnī ʿacabā aḥmed filān yerden ḥareket etti mi? sözüne cevāben oysan çıḳmışdır derler ki şüphesiz çıḳmıştır. maʿnāsına mutaẓammın olur.

üleşdirmek - : tevzīʿ, taḳsīm etmek, dağıtmaḳ.

emşek - : bizim ḳaydıraḳ - dediğimiz ṭaşla bir yere maḥṣūṣ ḳonmuş ṭaş urabilen bekleyeni peşinden ḳoşdıraraḳ kendisi de ṭaş alıp maḥāline geçe – oyunu ki orada emşek denir.

ocaḳ - : maʿlūm şey faḳaṭ bunlar bācāya da ʿale's-seviye ocaḳ deyip bunu şu maʿnāda eñ çoḳ ḳullanırlar. maḳām-ı duʿā ve laṭīfe yaʿnī bizim hāy allah müsteḥaḳını versin -faḳaṭ beddūʿā değil- sözü ḳarşılıḳ olaraḳ hāy ocaġı tütesi vāy! derler ve beddūʿā maʿnāsına olursa ocaġıñ sönsün derler.

5. sayfa:

batı - : maʿnā-yı ḥaḳīḳīsi, ġarb ṭarafı, maġrib maʿnāsına müstaʿmeldir; faḳaṭ bunu bir edat gibi ḳabūl etmişler ki şu maḥalde istiʿmāl olunur. meṣelā aḥmed nerede? [(telaffuẓu: amad nerde?) - sūʿāline cevāben annacdan gelüp-batı! derler ki ḳarşı alın açıġı) dan gelmek ḥalinde bulunduġunu bildirir bir edātdır. telaffuẓ olunur.

buymaḳ - : doñmaḳ yalñız insān ḥaḳḳında müstaʿmeldir: ṣovukdan buydum.

bālādaki batı kelimesine ʿilāve: - batı kelimesi fiʿlindeki şaḫṣa göre taḥallüf eder. ve bu batı sözünü baʿżıları (batır) da derler: meṣelā gelmek maddesiyle birleştirelim: gelüpbatırım - gelüpbatırsıñ - gelüpbatır yaḫūd [batı] - gelüpbatırız, gelüpbatırsınız, gelüpbatırlar yaḫūd [batılar].

benillemek - : biriñin añsızın ḳorkutması üzerine birden ḥāṣıl olan şaşḳınlıḳla birlikte, ḳorḳu. bu da uyanık ve uyḳuda olduġuna göredir; faḳaṭ aṣıl uyurken añsızın ḳorḳutulmaḳ ṣūretiyle veyaḫūd kendi kendine ḳorḳunç rüʿyā görerek -çocuḳdaki- ḳorḳu ve şaşḳınlıḳ: ne yaptıñ çocuḳ benilledi. gibi bülük - [çocuḳ lisānında] ḳażıb, ālet-i tenāsül, rıcliyyet. frānsızlarıñ çocuḳ lisānında uyḳuya dedikleri gibi.

9. sayfa:

pürgü - : örtü ʾez-cümle ḳadınlarıñ tesettür içün örtündükleri çārşāf veyāḫūd oraʿādetince yalñız baş örtüsü. ekṣeriyā ṭaşralı değilim maʿnāsına ḳadınlar ḳara pürgülü degilim ve yerli olduġunu añlatmaḳ içün aḳ pürgülü dirler; zīrā oralılar ekṣeriya beyāż çārşāf -faḳaṭ istiʿmāl iden ṭaḳı- ḳullanırlar.

13. sayfa:

tenge - : orada müstaʿmel lüġat-ı ġarībeden biri de bu ki bunu aṣıl onlarca mükellef, müzeyyen şalvāraʿalem olarak ḳullanırlar. ḳısmen şalvār da derler: faḳaṭ aṣıl maḥallī dilinde şu sözle ıṭlaḳı muracciḥdir: faḳaù yuḳarda dendiği gibi āāyet büyük ve mükellef olmaḳ üzere.

tülü ṭombaḳ - : diğer tuḥaf bir söz de şudur. şeftālī (meyveden) maʿnāsına.

ters evi - : ḳañlı arabaları üzerine gübre ṭaşımaġa maḥṣūṣ menşūr miṣāl-i ḥātem şeklinde ve bir yeʾs żılʿ-ı mücessemiyle ḳañlı üzerine maḥṣūṣ yerine ḳonur ve ḳullanılır; çünkü bunuñla gübre ṭaşındığı gibi şamān ṭaşımaḳ içün [geri] bu maddeye baḳ çalı ve emṣāli şeyler içün yalñız ḳanad direkleri merdīven gibi şeyler ḳonur. ṣoñra ṭaş gibi şey naḳl içün doġrudan ārāba üzerine dögen taḫtası gibi bir şey ḳorlar.

21. sayfa:

cāmız - : ḥayvān ehlinden mandā. aydın ve civārında dombay dedikleri gibi baʿżı ṭaraflarda daḥā başḳa isimler verilmektedir.

cavābir - : bādem yaʿnī 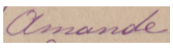 maʿnāsına.

cinci - : çocuḳlarıñ oynadıḳları -maʿlūm- żıp ṭıb, yuvarlaḳ ṭaşları; faḳaṭ muntaẓam olanlarına yaʿnī derme çatma degil maḥṣūṣan iʿmāl olunmuş olaraḳ ṣatılan cāmeye ve envāʿına ıṭlāḳ olunur.

cuncuḳmaḳ 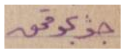 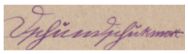 : ḥayvānıñ birçoḳ zamān ṭavlada beslenmesinden dışarı çıḳarılmasından mütevellid ḥaşārılıḳ yapması.

cime - : çizme, ayaġa giyilen ḳonçlu maʿlūm ḳundura.

cevze - 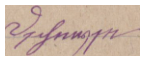 : bildigimiz ḳahve pişirmege maḥṣūṣ şey. cezve.

25. sayfa:

çul - : maʿlūm ḥayvāna urılan şeyden māʿadā bi'l-ḥaṣṣa ḳıldan maʿmūl olan kilīmlere ıṭlāḳ olunur. odanıñ çulunu kirlettiñ gibi ki odanıñ kilimini berbād ettiñ demektir.

çelme - : anadolu deliḳanlılarınıñ ve genç ḳızlarınıñ ḳaşlarınıñ üzerine, bir ṣūret-i muntaẓamada, ṣardıḳları çeyiz.

çanaḳ - 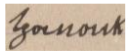 : ṭabāḳ, kāse vesāʾireniñ kāffesine -içerisine yemek ḳonacaḳ dolduḳdan soñra- çanaḳ tesmiye ederler. bir çanaḳ süd gibi ki bir ḳāse demektir.

ça - 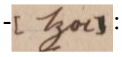 : tā, degin maʿnāsına bir edāttır: ça ora gitdim (ta oraya ḳadar gitdim) ça....a gitdim (...a degin gitdim) gibi.

29. sayfa:

ḫānāy - : yalñız zemīn ḳatından yaʿnī bir ḳatdan ʿibāret olmayan yüksek eve denir eger bir ḳat olursa yer ev derler.

ḫarānı - 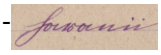 : bildigimiz yemek ṭabḫa maḥṣūṣ tencere ṭoprаḳ veyā maʿden olsun her ikisine ale's-seviye ḫarānı derler.

ḫamaz evi 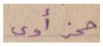 - 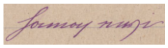 : ḳaşırġa.

37. sayfa:

dürülge 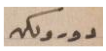 - 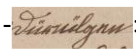 : maʿlūm nebāt. 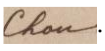 .

dayı : bildigimiz maʿnāya söz ise de burada ṣıfat olaraḳ ḳullanılır. hem de māddiyāt ve maneviyātda ḳullanılır. meṣelā: [pek dayı] ʿaynı zamānda hem maʿnen hem māddeten güzel maʿnāsına gelir ki maʿnen olursa ḥüsn-i ḫulḳla muṭṭaṣıf, māddeten olursa laṭīfü'l-manẓar, żārīf maʿnāsınadır.

dıġan - 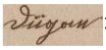 : ṭāva, bildigimiz içerisinde yemek pişen ṭāva.

diñelmek -yāḫūd- **dikelmek** - telaffuẓ: 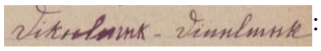 : her ikisi de yaʿnī kāf-i ʿarabī ve nūnī ile telaffuẓ olunması da cāʿizdir: faḳaṭ orada meftūḥ olaraḳ oḳurlar ki ayaḳta durmaḳ ve ḳıyām maʿnāsınadır.

düver 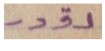 - 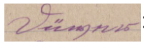 : direk.

dilerler - 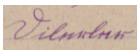 : dilemek maṣdarınıñ ṣīġaʿ-i iḥbāriye-i zamān ḥāliniñ cemʿ-i mütekellimye şaḥṣınıñ müteşebbihü'l-lafẓı bir söz; faḳaṭ maʿnāsı degişir geçenlerde maʿnāsına yaʿnī birḳaç kezin öñ 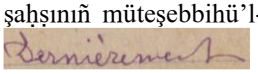 demek.

38. sayfa:

numūneʾ-i taṣrīf-i efʿālmüṭālaʿa: burada taṣrīflerine ve telaffuẓlarına göre muḫtaṣar bir örnegi yazılıp onlara daʿir taṣrīfāt aşaġıda verilecegi gibi efʿāl-i mürekkebeden fiʿl-i iḳtidārī ve taʿcīli gibi fürūʿatdan da baḥs̱ olunmuştur.

meṣelā yapmaḳ fiʿli : ṣūret-i iḥbāriye

(1) zamān-ı ḥāl	(2) mużāriʿ
yapıyom – yapıyoñ, yapıyoz	yaparım – yaparıñ, yaparız
yapıyoñ, yapıyoñuz	yaparsıñ, yaparsıñız - yapāsıñız
yapıyo, yapıyolar	yapar – yapā, yaparlar- yapālar
(3) māżi-yi nāḳil	(4) māżi-yi şuḥūdī
yapmışım – yapmışıñ, yapmışız	yapdım, yapdıḳ
yapmışsıñ, yapmışsıñız	yapdıñ, yapdıñız
yapmış, yapmışlar	yapdı, yapdılar
(5) ṣūret-i şarṭīye	6a ṣūret-i emriye
yapcādım – yapcādıñ } yapacaḳtım	(6b) ḥāżır:
yapcādıñ ilḫ	yapā
yapcādı	yapalım (ṭaʿbir-i ġāʿib yoḳ)
yapcādıḳ	yapıñ
yapcādıñız	(6c) ġāʿib:
yapcādılar	yapsun
	yapsunlar

39. sayfa:

ṣūret-i inşāʿiye

(7) zamān-ı ḥāl	(8) māżī
ki yapayım – yapayıñ, ki yapalım – yapalıñ	ki yapaydım- yapaydıñ, ki yapaydıḳ
ki yapasıñ, ki yapıñ	ki yapaydıñ, yapaydıñız
ki yapā, ki yapālar	ki yapaydı, yapālardı, yapaydılar

-evvelce söylendigi gibi uzun uzadıya fürūʿa – ki ẕāten oralılar yerli yerine fiʿilleri söylemezler ki – girmişlerdi. yalñız şöyle ʿamel-i ṣūrette cedvel yapılıp yaʿnī numūnede bizim sözlere muḫālif yerleri işāret ederek ve ḳısmen lāzım gelenlere daʿir biraz maʿlūmāt verilmekle iktifā olacaḳtır.

< (yuḳarıdaki numūneniñ maʿżī olaraḳ taṣrīḥi)>

ṣūret-i iḫbāriye

zamān-ı ḥāl

yaʿnī bizimki gibi ise de yalñız müs̱bet ḥālde görüldügü vechile re ḥarflerini ḥazf ederler. o ḥālde: yapıyom – yapıyoñ, yapıyo ... gibi vaḳā-i ʿaliyyü'l-vāḳī.

mużāriʿ

kezā bunuñ da farḳı müṣbet ḥālinde göründügü ḳadar olup ḥālāt-ı sāʿiresi ḳaʿideten teşkīl olunmaḳtadır yalñız (yapmayız) yerine (yapmarız) derler.

-3-

bunlarda ṭıbḳı bildigimiz gibi mużarraftır.

-4-

kezā şu da bildigimiz ḳaʿide vechiledir

-5-

bildigimiz gibi yalñız telaffuẓ başḳa: yapıbadım ilh. gibi

-6-

(6b) yapma. ilh.; (6c) – yapmasın ilh.

-7-

bu sefer bildiğimiz gibi faḳaṭ nefer içün gelen mim ʿādetā kesreʾ-i ṣaḳīl ile yaʿnī yapmayiyiñ 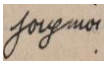 gibi telaffuz olunur.

-8-

bu da 7 numroda söyledildigi gibi ḳāʿideye tābiʿdir ve öylece telaffuẓ lāzımdır: (yapmiyeydim) gibi 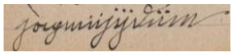

40. sayfa:

geçen iki – müṣbet ve menfī- numūneniñ telaffuẓun gösterir:

müṣbet olaraḳ

-1-

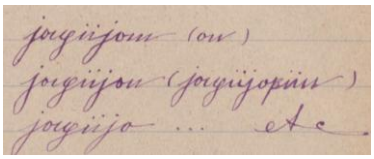

-2-

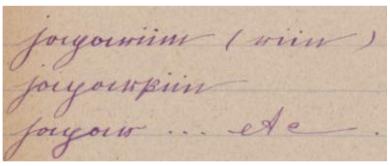

-3-

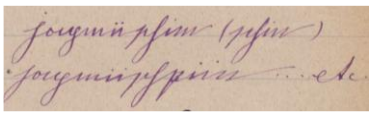

-4-

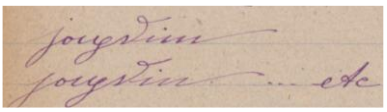

-5-

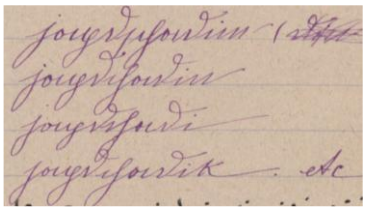

-6-

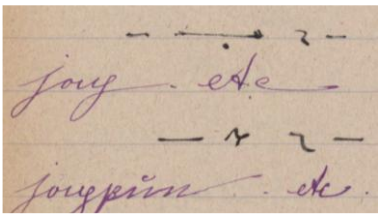

müstaḳbel zamānı yazılmadan doġrudan ṣūret-i şarṭiyeye geçilmiş; telaffuẓu ondan añlaşılabileceginden ayrı gelmiştim meṣelā yapcadım sözünden dālı ḳaldırıp yapcam deyince biʾṭ-ṭabiʿ müstaḳbel zamānı ḥāṣıl olur.

-7-

-8-

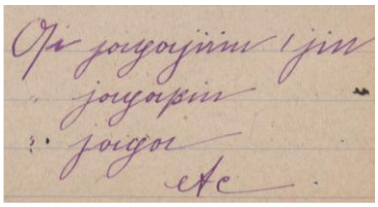

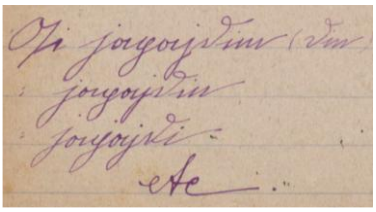

41. sayfa:

-menfiʿ olaraḳ-

-1-

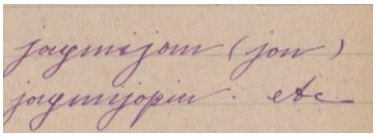

-2-

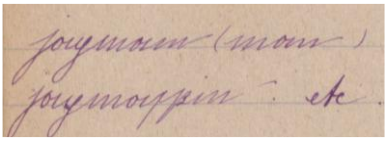

-3-

-4-

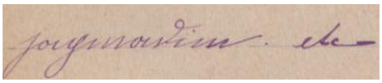

-5-

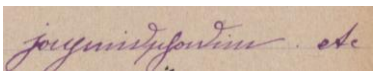

-6-

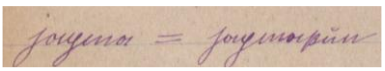

-7-

-8-

bunların almanca ḫurūfātça telaffuẓu (türkçe menfī) numūnesinde gösterilmekle tekrārına ṣarf-ı naẓar olur.

ʿaynı fiʿilin istifhām olaraḳ taṣrīf-i numūnesi:

-1-

yapımıyom – yapımıyon?

yapımıyoñ – yapımıyosuñ?

yapımıyo?

yapımıyoz?

yapımıyoñuz?

yapımıyolar?

-1-

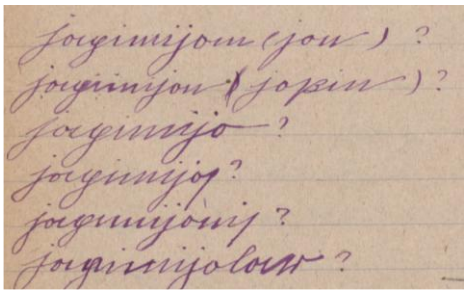

baḳılınca görülür ki ḳaʿideden başḳa bir uṣūlde istifhām: bunda (mı) edāt-ı istifhāmına żamīr fiilinden evvel getirmeyip yap māddeʿ-i aṣliye kesreʾ-yi naḳīle ile oḳuyaraḳ bunu müteʿāḳib mı edat-ı istifhamına ḳorlar.

42. sayfa:

-2-

yaparmıñ?	(muġāyir ḳāʿide)
yaparmıñ?	(")
yapar mı- yapa mı?	
yaparmız?	(bu da)
yaparmısıñız?	
yaparlar mı?	(kezā)

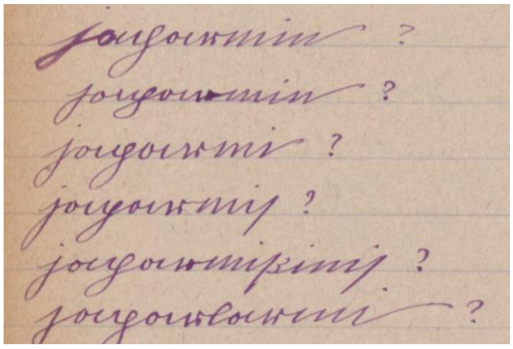

-3-

bunlar oḳuyabildigimiz almanca ḥurūfātla ayrıca yazılmadı

yapmış mıyıñ? yapmışmıñ?

yapmış mısıñ?

yapmış mı?

yapmışmız? (yapmış mıyız ye oḳumazlar)

yapmış mısıñız?

yapmışlar mı?

-4-

yaptım mı?

yaptıñ mı?

yaptı mı? ilh.

bunlar da bildiğimiz gibi istifhām-ı ḳāʿide teşkīl olunur. ve bunda da almanca ḥurūfātla yazılmadı.

futur 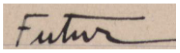

-5- conditional 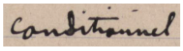

yapcam mı?	yapcaḳmız?	yapca mıydım?	yapca mıdıḳ?
yapcañ mı?	yapcaḳ mısıñız?	yapca mıydıñ?	yapca mıdıñız?
yapcaḳ mı?	yapcaḳlar mı?	yapca mıydı?	yapcaḳlar mıydı?

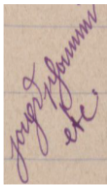

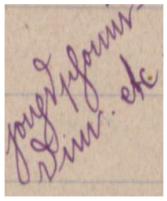

-6-

yapalım mı? yapsın mı? 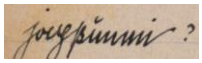

? 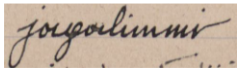 yapsınlar mı? 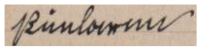

[imlālar telaffuẓlara göre olduġu unuṭulmamalıdır-]

43

-7-

yapayım mı? ilh.

ṭaʿbī bunuñ istifhāmı olmazsa da geldigi cümle ile istifhām olaraḳ bulunur? meṣelā: istermiñ ki yapsın 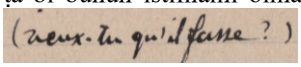 sözü isteriseñ yapsın mı taḳdīriniñ oldugundan yazıldı.

-8-

(yapa mıydım?) yaʿnī yapmalı mı idim yerine söyleriz bunu nihāyete ḳadar yazmaġa ḥācet yoḳ; zīrā bu gibi şeyleri diger zamānlar yerine ḳullanılır ve tekellüme göre her şaḫış istifhām yapıp yerine göre o sözü söylerler.

-(yine ʿaynı fiʿilin istifhām-ı inḳārī olaraḳ numūnesi)-

-1-

yapmıyom mu? 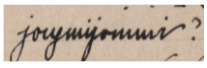

ilh. bildigimiz gibi

-2-

yapmayam mı? 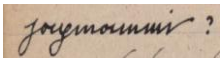

kezā bu da şu şaḫṣa göre bildigimiz gibi

-3-

yapmamış mıyım – mışmıyıñ?

yapmamış mısıñ? ilh. bildigimiz ḳāʿide mucibince

-4-

yapmadım mı?

yapmadıñ mı? ilh. kezā bu da bildigimiz geçen ānı edat

-5-

yapmacam mı? yapmacañ mı? yapmacaḳ mı? yapmaca mıdım? ilh.

yapmacaḳmız? yapmacaḳ mısıñız? yapmacaḳlar mı? 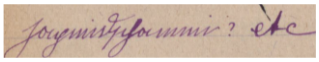

ṣoña ḳadar bildiğimiz ḳāʿide ile

-emir ṣīġası-

hāfī ġāʿib

yapmayalım mı? yapsın mı? yapsınlar mı?

44. sayfa:

fiʿillere numūne cetveliniñ bidāyetinde baʿżıları ḥaḳḳında ḳavāʿid-i lāzıme serd edilecegi beyān olunmuş ḳavāʿid-i mezkūre ṣırası düştükçe fiʿiller aralarında ẕikr olunan ḳavāʿidden ʿibāret ḳalmıştır; ẕāten faẓlasına iḥtiyāç his etmedigi gibi iḳtidarımıñ fevḳinde bulunmaḳla şu ḳadarcıḳla iḳtifā olunaraḳ en nihāyet şu ṣahīfede defterime ḫātime verilmiştir.

-panġāltı- 2 şubat 1319 ṣālı-

h.ḫulūsī

56. sayfa:

süsmek - : ḳoyun boġa [ṣıġır boġası] ve bu gibi boynuzuyla urışan ḥayvānlarıñ insānı urması.

süsgen - 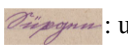 : urucu, insānı boynuzuyla urmaġa çalışan ḥayvānāt. meşelā şu ḥayvān süsgendir deyince insānı urduġu velakin ḳırışḳan denilirse çoḳ ġavġa eden yaʿnī yekdigeriyle çoḳ uruşan ve māhir bulunan ḥayvāna denir.

59. sayfa:

şöngülle 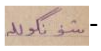 - 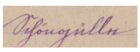 : şöyle.

şöngürde - 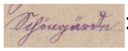 : şurada.

62. sayfa:

şındı - 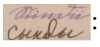 : maḳāṣ.

şunam - 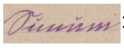 : loḳmā.

şayacaḳ - : bildigimiz ṣac ayaḳ.

şıkma - : bildigimiz giyilen mintān (nīmten).

şırḳalamaḳ 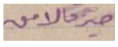 - : ṣarşmaḳ, ṣallamaḳ.

68. sayfa:

ṭatlı : ṣıfat olaraḳ ḳullandığımız leẕīẕ maʿnāsına olan kelime ise de burada isim olaraḳ ḳullanılır: incir demektir. burada incire ṭatlı denildigi gibi aydın ṭaraflarında da balarġın yemiş deniyor; çünkü aṣıl kelimeyi ḳullanmaḳ -yalñız bu söz ḥaḳḳında- onlarca musībetdendir.

ṭayfalmaḳ - : ḥavāsızlıḳ veyāḥūd başḳa ṣūretle buñalmaḳ.

77. sayfa:

ġalan : [aṣlı ḳalan olsa gerek] - cümel-i menfideki - - artıḳ, maʿnāsına müstaʿmel: ġalan ben bunu yapmam, ki; artıḳ ben bunu işlemem, yapmam [ ] demektir.

ġaġa - : bildigimiz söz ise de onlar bunu diğer maʿnāda söylerler ve ġaġa sözü yerine ibik deyip bunu aġabeg, büyük birāder yerine söylerler. birisi ġaġam geldi der ise aġabegim, büyük ḳarındaşım geldi demek olur.

83. sayfa:

ḳızıl is : -eyyām-ı bāḫūr dedikleri gibi **yanar günler** de denir.

ḳanad - : ḳañlı arabālarında ṣāman ṭaşınacaġı zamān üzerine ḳıldan maʿmūl bir geri (bu maddeye baḳ) denen kilim ḳoymaḳ için şeklinde merdīven.

ḳaytarmaḳ - : biraz gergin bir ḥāle getirmek, ḳasmaḳ. meṣelā şu atı dama (āḫūra) ḳaytayıver. derler ki gemini çıḳarmadan biraz dizginlerini ṭoplayıp müddeten baġlayıvermek demektir.

ḳayḳılmaḳ - : geri doġru vücūdu germek ṣūretiyle gögüslerimizden fażla ileri vermek veyāḫūt gerilip ḳasmaḳ demektir.

ḳınamaḳ - : teaʿyyüb etmek.

ḳaḥbe - : bildigimiz meẕmūm ṣıfat faḳaṭ bunu diger sözlerle birleştirerek ḳurnāz ve desāis ādemlere söylerler. meṣelā: filān emme ḳaḥpe analı hā (filān amma ḳurnāz hā) telaffuẓ gibi.

ḳāyfe - : yañlış telaffuẓla böyle söylenegelmiş doġrusu: ḳahve

ḳırışmaḳ - : ḥayvānāt yekdigeriyle boynuz boynuza uruşmaḳ.

ḳırışḳan - : çoḳ uruşucu ve bu uruşmada māhir ḥayvān.

ḳavurġa - : bir nevʿi yiyecek bizdeki çerez çıḳarmak uṣūlü gibi bunlar da gelen misāfire gideceklerine yaḳın -faḳaṭ gece- ḳuru üzüm leblebi ve cevīz gibi maḥallī şeyler çıḳararaḳ bunlarıñ berāberine ḳavurġa da bulundururlar, ki ṣūṣām -baʿżen buġday daḫi bulunur- ayrı ayrı ḳavurup hepsini ḳarıştırırlar. eger daḥā ziyāde külfet-i iḥtiyār olunursa ṣovuḳluḳ olaraḳ ḳavun çıḳarmaḳ da ʿadetlerindendir.

86. sayfa:

kölle - : yerlileriñ ya kendileri çocuḳları için ve ez-cümle bir şeyʾ adayan kimse işiniñ ṣoñunda fuḳāraya öte beri vermesinden başḳa bi'l-ḥaṣṣā bunu yapıp ibtidāʿī mekteb çocuḳlarınıñ hepsine daġıtırlar. yalñız adama için degil bir ḥayır işlemek için de şunu yaparlar. mürekkeb olduğu şeyler: (mıṣır, buġday, noḫūd) ve baʿżen şunlara muḥaṣṣıl diger bir şey yaparlar yaʿnī içerisine şunlar gibi diger bir şey ḳarışdırırlar. ve bunu ʿādetā iyice ṣuyunu çekmeden ateşden alup öyle ṣulu ṣulu ṭuzla ekl ederler.

kendir - : bildigimiz kenevīr, ḳuş yemi: oralılarca ḳuş beslemek himāye hīç ʿādet olmayıp ḳuşa kenevīr vermezler bilʿakis kendileri bunu ḳavurġa (bu maddeye mürācaʿat) dedikleri şeyʾiñ içerisine ḳorlar ve yerler. orada kenevīre kendir dendigi gibi bu şehir ṭaraflarında da **çetene** dedikleri meşhūrdur.

89. sayfa:

gen - : tīmārsız, evvelce baḳılmamış iken bi'l-āḫire ḥāli üzere terk olunup baḳılmayan meṣelā: gen baġ, ki çoḳ tīmārsız baġ maʿnāsınadır.

gübür - 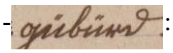 : süprüntü.

geri - : ḳañlı arabasında şaman ṭaşınacagı zamān, üzerine ve eṭrafına ḳonan şu şekilde merdīven gibi ḳanat denen [ḳanad sözüne mürācaʿat] şeyʾiñ üzerine şamanın dökülmemesi için örtülen ḳıldan maʿmūl kilīm, çul.

gümlü 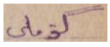 - : bizim çömlek dedigimiz ḳaptır ki gümlü derler.

92. sayfa:

şu ḥarfde başa gelemezken naşılsa sehven yazıldı.

95. sayfa:

baş ṭarafa kāf-ı yayī olamazsa naşılsa sehven buraya tertīb olunur ki şu ḥarf ḳonmuştur.

98. sayfa:

listir - : kevgīr, süzgeç.

101. sayfa:

meci - 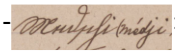 : gelin olacaḳ için dikilecek eşyāyı öteki yerine tevzīʾ şūretiyle parasız dikdirmek uṣūlü ki aḳsām-ı meẕkūreniñ yerine mecī taʿbīr olunur.

mayışmaḳ - 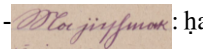 : ḥarāret veyā sāʾir bir sebeple ʿażalarıñ reḫāveti, vücūddaki gevşeklik, yaʿnī: gevşekleşmek.

minmek - : binmek 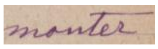 bizim bāyı mīm ḥarfine çevirerek minmek derler.

104. sayfa:

nacab - 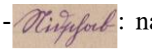 : naşıl maʿnāsına ne ʿaceb sözünden bozma: ne ʿaceb, ne aşıl şey gibi. bir de ne yapıyorsuñ maʿnāsına **nişleyoñ**! derler ki ne işliyorsuñ, ne yapıyorsuñ demektir.

neferne - 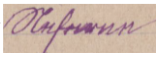 : ġarīb bir söz de şudur. baġlarda yazın üzümleri ṭoplayıp sergi zamānı maḥṣūṣ selelerine ḳoyup ḳurutup bildigimiz ḳuru üzüm yaparlar ṣoñra tekrār ikinci bir üzüm ṭopluyorlar ki āṣıl güzel o evvelki üzümler degil ʿādetā ḳoruḳ gibi ve cılız oluyorlar bundan pekmez yaparlar ki şu ṣoñraki zikr olunan üzüme neferne ıṭlāḳ ederler.

107. sayfa:

varmaḳ - 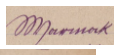 : gitmek. hīç bazāra vardıñ mı? hīç çārşıya gitdiñ mi? 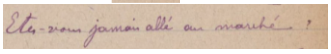 gibi.

110. sayfa:

hindi - : -el-libās maḥal ḳalmamaḳ üzere nūn ḥarfinden evvel yeʿ ilāve edilir. genç ḳadınlarıñ başlarına örttükleri beyāż ve gri renginden işlemeleleri bulunan tül gibi baş örtüsü. bir de 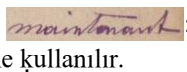 : maʿnāsına şimdi demeyip hindi derler: hindi gitceñ mi? gibi ki şimdi gidecek misiñ? yerine ḳullanılır.

hanġirde - 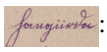 : nerede? hangi yerde? sözünden maḫz olsa gerek!

113. sayfa:

yaḳıtmak, yaḳınmaḳ - 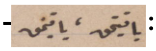 **:** [ḥayvānāta] ṣulamaḳ, ṣulanmaḳ.

yañşanmaḳ - 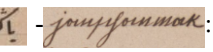 : gevezelik etmek, çoḳ söylemek. 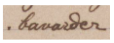

yañşaḳ - : geveze, çoḳ söyleyen, 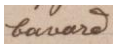

yeñli **:** [telaffuẓu: yenni] [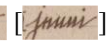] ḥafīf, az dirhem çeken.

yanġın **:** ʿāşıḳ 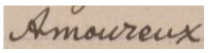

yöñeççe - 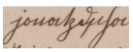 : doġruca, güzelce maʿnāsına: meṣelā: şunu yöñeççe yapsaña; yöñeççe yürü.

yalım - : ġālibā maʿnāsına edāttır. filān geliyor mu? suʿāle cevāben geliyo yalım! derler ki ġālibā geliyor demektir.

yumaḳ, yunmaḳ **:** yıḳamaḳ, yıḳanmaḳ (māddiyātta nādiren maʿneviyātta ḳullanılır).

yozmaḳ - : yoz olmaḳ, bayaġı gelmek, yadırġamaḳ.

yanġın - 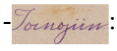 : ʿāşıḳ 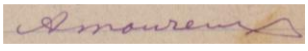

yayınmaḳ - 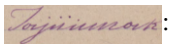 : bazār vesāʿirede pazar ḳurulduġu gün mālını teşhīr olaraḳ sermek.

yitirmek   : żāyiʿ etmek, yitmiş. żāyiʿ, ġāʿib olmaḳ.

yarānlıḳ etmek 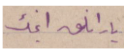 - 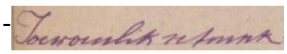 : muṣāḥabet, mükāleme, muḥādara etmek.

yelsemek 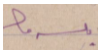 - 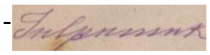 : rüzgār ve havā alaraḳ meyveleriñ bozulması meṣelā: elma yaḫūd ceviz içi yelsemiş gibi.

yırılmak - : yırtılmaḳ maʿnāsına olup.

Kaynakça

Adıgüzel, A. (2013). "Dünyada Ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları Ve Yöntemler". *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer*, 387 - 401.

Akar, A. (2006). "Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 1/2 Fall*, 37-53.

Akar, A. (206). "Menteşe Bölgesi Ağızları". *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitabı, 6-7-8 Eylül.* Denizli: Fakülte Kitabevi.

Akar, A. (2013). *Muğla ve Yöresi Ağızları.* Ankara: TDK Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1933). *Gaziantep Dilinin Tetkiki.* Gaziantep: Halkevi Neşriyat.

Asıl, E. (2021). "Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine İl Ve İlçeler Düzeyinde Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar". *International Journal of Filologia* (6), 203-227.

Avni, H. (1928). *Niğde ve Muhitinde Toplanmış Kelimeler.* Niğde: HBM.

Bahadırlıoğlu, O. (1927). *Kadirli Lehçesi.* Adana: HBH.

Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri.* Ankara: TDK Yayınları.

Biray, N. (2007). "Acıpayam Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Ekleri Ve Etnik Yapı İle İlişkisi". Acıpayam Sempozyumu, Denizli 1–3 Aralık 2003); *I. Acıpayam Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Denizli, 375–382.

Böler, T. (2009). "Necip Asım Yazıksız ve Türk Diline Katkıları". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (25), 15-208.

Buluç, S. (1942). "Anadolu Ağızları Bibliyografyası". *Türkiyat Mecmuası*, 7, 327-333.

Demir, N. (2002) "Ağız Terimi Üzerine". *Türkbilig* (4), 105-116.

Dilâçar, A. (1971). "1612'de Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerinin Özellikleri". *TDAY Belleten*, 197-210.

Ekici, M. (2004). "Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut". *Türklük Bilimi Araştırmaları* XVI-/2004-Güz, 13-20.

Erenbaş P. S. (2023). Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi I-(2000-2012). Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi (11), 297-330.

Erenbaş P. S. (2023). "Anadolu Ağızları Üzerine Yapılan Çalışmaları Değerlendirme Denemesi II (2013-2023)". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (13), 989-1054.

Ergin, M. (1998). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınevi.

Ergun, S. N., Mehmed F. (1926). *Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı*. Konya: Konya Vilayet Matbaası.

Erimer, K. (1970). "Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 18, 211-236.

Fındıkoğlu, Z. F. (1928). *Lehçe-i Erzurum*. Erzurum: HB.

Gülensoy, T., Alkaya E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Güler, M. (2012). "Türkiye'deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Fall, 1835- 1861.

Gülsevin, G. (2010). Anadolu Ağızlarında Etnik (Boysal) Özellikler ve Çepni Ağızları Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları, (20)*, 139-152.

İnce, Y., Akça, B. (2017). "Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları" *Erdem, no. 73*., 5-42.

Karahan, L. (2006). "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili - Ağız İlişkisi". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 1/1 Summer*, 1-12.

Kartallıoğlu, Y. (2010). *Bernardo da Parigi'nin Söz Kitabı 400 Yıllık İtalyanca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kayılan, F. (2018). "*Çal ve Yöresi Ağızları*". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

Kısa, O. (2018). "*Güneybatı Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri*". (Yaımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.

Korkmaz, Z. (1971). "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 21-46.

Korkmaz, Z. (1976). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu Ve Karşılaştığı Sorunlar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 23-24,* 143-172.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2000). *"Türkiye'de Ağız Sözlükleri"*, *Türk Dili*, S. 583, 7-13.

Oğuz, Ö. (Ed.) (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Özer, S. (2021). "Latin Harfli Çeviri Yazı Metinlerindeki Türkçeye Konuşma Dili Bağlamında İşlevsel Bir Yaklaşım (16. - 18. yy.)". *Türkbilig, 2021(41)*, 127-162.

Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

URL-1 : Güncel Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu Sözlükleri). Erişim Tarihi: 30.10.2024.

URL- 2: Çuluk, Sinan. Türkçenin Bayraktarlarından Hafız Hasan Hulusi Efendi. (9 Ekim 2022). Erişim Tarihi: 30.10.2024. https://sinanculuk.blogspot.com/2022/10/turkcenin-bayraktarlarindan-hafiz-hasan.html.

Yağmur, Ö. "Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi(4)*, 201-217.

Yağmur, Ö. (2016). "Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca-Türkçe Sözlüğü Üzerine (1520-1527)". *Gazi Türkiyat 19)*, 159-188.

Yapıcı, A. İ. (2022). *Aydın Ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metin-Sözlük).* Ankara: Grafiker Yayınları.

Yıldırım, F. (2002). "Türkiye Türkçesinin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği". *Türkbilig (4)*, 136-153.